

РІВЕНЬ ТРАВМАТИЗМУ ТА ПОТРЕБИ В ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ СЕРЕД УЧАСНИКІВ АТО

¹Бас Ольга, ¹Копитко Соломія, ²Глухов Іван

¹Львівський державний університет фізичної культури

²Херсонський державний університет

Анотації:

Через постійне збільшення числа травмованих військових внаслідок збройного конфлікту, що триває на території України виникає потреба виявити сучасний стан травматизму та реабілітаційної допомоги в Україні, в теорії та на практиці. Участь у військових діях призводить до функціональних порушень організму. Незважаючи на період лікування, який проходять учасники бойових дій, існує необхідність ефективної реабілітації для цілкового або часткового відновлення функцій та майбутньої адаптації, повернення до найближчого оточення і в соціум в цілому. Учасники військових збройних конфліктів є контингентом, який потребує багатопрофільної фахової реабілітації, оскільки понад половина з їхнього числа, особи працездатного віку. **Мета:** виявити реальний стан травматизму серед учасників АТО (за результатами анкетування). **Методи:** теоретичний аналіз та порівняння науково-методичної літератури, статистичних даних; узагальнення даних всесвітньої інформаційної мережі Інтернет; анкетування. **Результати:** встановлено, що 80% опитаних були травмованими під час військових дій на Донбасі. Переважно це травми з цілковитим ураження тіла, отримані в результаті обстрілів і мінометних вогнів. Найбільший відсоток ушкодження тіла припадає на нижні кінцівки. Враховуючи такий значний відсоток травматизму, є потреба у реабілітаційних послугах. **Висновки:** через отримані травми військовослужбовці не можуть повернутись до попереднього виду діяльності, однак вчасно проведені реабілітаційні втручання дозволили б покращити якість відновлення. Сучасна система реабілітації військових в Україні потребує суттєвих трансформацій, які здійснюються за допомогою науково обґрунтованих заходів. Потрібно вдосконалити методологію надання реабілітаційних послуг за світовими стандартами, запровадити комплексні програми психофізичної реабілітації.

The level of injury and the need for physical therapy among ATO participants

Due to the continuous increase in the number of traumatized military personnel as a result of armed conflict that continues on the territory of Ukraine, there is a need to identify the current state of injury and rehabilitation assistance in Ukraine, in theory and in practice. Participation in military actions leads to functional disorders of the body. Despite the period of treatment that the combatants undergo, there is a need for effective rehabilitation for the complete or partial restoration of functions and future adaptation, return to the immediate environment and to the society as a whole. Participants in military armed conflicts are contingents that require multidisciplinary professional rehabilitation, since more than half of them are the people of working age. Goal: to find out the real state of injury among ATO participants (according to the results of the questionnaire). Methods: theoretical analysis and comparison of scientific and methodological literature, statistical data; generalization of the data of the World Internet Information Network; questionnaire Results: It was found that 80% of the respondents were traumatized during the hostilities in the Donbass. Mostly, this is an injury with complete body damage resulting from shelling and mortar fire. Injuries of the lower extremities make up the highest percentage. Considering significant percentage of injuries, there is a need for rehabilitation services. Conclusions: due to injuries, servicemen can not return to the previous type of activity, but timely rehabilitation interventions would improve the quality of recovery. The modern system of rehabilitation of the military in Ukraine needs substantial transformations, which are carried out with the help of scientifically grounded measures. It is necessary to improve the methodology of providing rehabilitation services according to the world standards, to implement comprehensive programs of psycho-physical rehabilitation.

Уровень травматизма и потребности в физической терапии среди участников АТО

Из-за постоянного увеличения числа травмированных военных в результате вооруженного конфликта, который продолжается на территории Украины возникает потребность выявить современное состояние травматизма и реабилитационной помощи в Украине, в теории и на практике. Участие в военных действиях приводит к функциональным нарушениям организма. Несмотря на период лечения, который проходят участники боевых действий, возникает необходимость эффективной реабилитации для полного или частичного восстановления функций и будущей адаптации, возвращения в ближайшее окружение и в социум в целом. Участники военных вооруженных конфликтов является контингентом, который требует многопрофильной профессиональной реабилитации, поскольку более половины из их числа, лица трудоспособного возраста. **Цель:** выявить реальное состояние травматизма среди участников АТО (по результатам анкетирования). **Методы:** теоретический анализ и сравнение научно-методической литературы, статистических данных; обобщение данных всемирной информационной сети Интернет; анкетирования. **Результаты:** установлено, что 80% опрошенных были травмированными во время военных действий в Донбассе. Преимущественно это травмы с полным поражением тела, полученные в результате обстрелов и минометных огней. Высокий процент повреждения тела приходится на нижние конечности. Учитывая столь значительный процент травматизма, есть потребность в реабилитационных услугах. **Выводы:** из-за полученных травм военнослужащие не могут вернуться к предыдущему виду деятельности, однако вовремя проведенные реабилитационные вмешательства позволили бы улучшить качество восстановления. Современная система реабилитации военных в Украине требует существенных трансформаций, которые осуществляются с помощью научно-обоснованных мероприятий. Нужно усовершенствовать методологию предоставления реабилитационных услуг по мировым стандартам, ввести комплексные программы психофизической реабилитации.

Ключові слова:

фізична	терапія,	physical	therapy,	military,	физическая	терапия,
військовослужбовці,	учасники	antiterrorist	operation	participants,	военнослужащие,	участники
антитерористичної	операції,	injuries,	rehabilitation	services.	антитеррористической	операции,
травми, реабілітаційні послуги.					травмы, реабилитационные услуги.	

Постановка проблеми. В державах, охоплених локальними збройними конфліктами, найтяжчим випробування для учасників бойових дій залишається повернення з війни. Тільки за останні 5,5 тис. років на нашій планеті сталося понад 14,5 тис. великих і малих війн [9]. Безпека є головною умовою суспільного життя та першою функцією державності. Україна опинилася на перетині історичних шляхів, перебуваючи між викликами минулого і покликом майбутнього. Труднощі та помилки попереднього етапу державотворення загрозливо поєдналися зі спалахом інспірованого й підтримуваного ззовні сепаратизму [1]. На території України триває збройний конфлікт, реабілітація військовослужбовців має загальнодержавне значення, є важливою складовою обороноздатності країни [11]. Управління ООН з координації гуманітарних питань (УКГП) звітує про 6100 осіб, які загинули і майже 15,5 тисяч отримали поранення в результаті конфлікту на сході України [3]. В умовах, постійного зростання числа учасників бойових дій, адаптація до мирного життя ускладнюється чисельними фізичними, соціально-психологічними проблемами, що актуалізує потребу в реабілітації і наступній інтеграції ветеранів антитерористичної операції в суспільство, що є одним із першочергових напрямків держави [7, 10]. За статистичними даними, внаслідок участі в антитерористичній операції отримали інвалідність 4 538 осіб, які нині звільнилися з лав Збройних Сил [7].

Метою дослідження є виявити рівень травматизму та потреби серед учасників АТО в фізичній терапії (за результатами анкетування).

Методи дослідження: теоретичний аналіз та порівняння науково-методичної літератури, статистичних даних; узагальнення даних всесвітньої інформаційної мережі Інтернет; анкетування. Практична частина роботи проведена за участі воїнів першого механізованого батальйону 24-тої бригади ім. Короля Данила, методом анкетування, оцінка результатів методом математичної статистики, усі учасники виявили згоду на участь в експерименті.

Наукові проблеми дослідження. Зі збільшенням кількості інвалідів військової служби та учасників бойових дій, постає питання про їх реабілітацію та адаптацію. Комплексна реабілітація повинна включати законодавчо закріплені гарантії та аспекти адаптації, тобто це система заходів, які обумовлюють інтеграцію хворого в суспільство [11]. Реабілітація в Україні пройшла значний шлях свого формування, перед тим як утворитись окремим поняттям. Так у 2014 році військові та мирні жителі, що отримали поранення при АТО включені до статті 4 закону «Про реабілітацію інвалідів в Україні» [6]. Державні інститути та установи прописують тільки пільги військовослужбовців, які були в зоні антитерористичної операції (АТО), але не створюють умов для адаптації, адже левова частина з їх числа особи працездатного віку. У країнах Східної Європи, які вийшли із радянського минулого, які випередили Україну на 20 років, розроблено національне законодавство у сфері реабілітації та проводиться розбудова її системи [5]. Реабілітація

повинна включати: медичну, фізичну, психологічну і соціальну складові [11]. Медико-соціальні аспекти реабілітації військовослужбовців вивчали: Ю.Є. Лях, І.Г. Корнюшко, В.О. Лесков, В.С. Березовець, С.В. Захарик, В.В. Знаков, В.В. Стасюк та інші. Участь у військових подіях є потужним стресом, що призводить до функціональних порушень організму, психічних травм, і навіть психічних розладів. Тому психологічна реабілітація є складовою частиною загальної фізіологічної реабілітації військових. У 70-х роках у США у 25% учасників бойових дій, які навіть не мали каліцтва, згодом розвинулися різні психічні та психологічні порушення [4, 7]. В свою чергу соціальна складова передбачає працевлаштування колишніх військовослужбовців, які повернулись з війни [11]. Також особливе місце посідає соціально-психологічна адаптація, яка спрямована на зміну соціальної позиції людини, яка отримала травму. Високий відсоток соціальної дезадаптації, посттравматичні стресові розлади мають місце серед учасники бойових дій. Самостійно впоратися з розладами важко, успіху можна досягнути за допомогою засобів психологічної реабілітації, а саме зменшення почуття ізольованості, формування приналежності до суспільства. Вагомою складовою соціальної реабілітації є відновлення соціального статусу та здатності до самостійної суспільної діяльності шляхом задоволення потреби у забезпеченні технічними та іншими засобами реабілітації [2, 11]. Безумовно, всі складові реабілітації тісно пов'язані між собою, доповнюють одна іншу і не повинні протиставлятися [7]. Якщо взяти за взірець модель реабілітаційної допомоги військовим у США, то військові фізичні терапевти не практикують працювати самостійно, а взаємодіють з хірургами, лікарями сімейної медицини та невідкладної медичної допомоги, а також з помічниками лікарів. Завдяки функціонуванню в рамках первинної медичної допомоги і прямого доступу до лікування хворих, військові фізичні терапевти здатні працювати більш ефективно та одночасно забезпечуючи прискорення загоєння тяжких травм. Ці тісні робочі відносини і наявність фізичних терапевтів у зоні бою дозволяє лікарям більше часу та уваги приділяти пацієнтам з більш складними хірургічними та медичними проблемами [13]. Також в межах закордонних програм реабілітації прослідковується активне використання елементів спорту в реабілітації. Спорт протидіє ненормальній психологічній поведінці, яка часто виникає від тяжкої травми, допомагає підтримувати психологічний зв'язок пацієнтів з їх попереднім життям та допомагає пацієнту відчувати приналежність до спільноти військовослужбовців. Змагальна діяльність концентрує індивіда на тому, що він може зробити. Все більше вчених (I. Brittain, S. Green, N. Lundberg) підтверджують конструктивний характер включення фізичної активності у процес реабілітаційної роботи з ветеранами [12, 14, 15].

За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників АТО, реабілітаційні центри надали соціально-психологічну допомогу 10 321 військовослужбовцю станом на 10.01.2017 року. Внаслідок отриманих травм, що призвели до інвалідності звільнилися 4 538 особи з лав Збройних Сил [8]. В Україні сьогодні функціонує 29 госпіталів для ветеранів (загальна кількість ліжок – 6542) та 20 госпітальних відділень (загальна кількість ліжок – 1070). Госпіталі є практично в усіх областях України [11]. При цьому показники реабілітації військовослужбовців, які проходять військову службу за контрактом в Збройних Силах України, залишаються

незадовільними [7]. Окрім не вирішених питань щодо реабілітаційної допомоги, спостерігається нестача кадрів, зокрема ерготерапевтів та фізичних терапевтів. Військові, які прикуті до інвалідних колясок через спінальну травму потребують фахівця з ерготерапії, який допоможе адаптуватися в повсякденному житті і відновлення і підтримки необхідних побутових навичок [5, 2].

Результати. Для обґрунтування актуальності та значної потреби у фізичній терапії ми провели анкетування, щоб виявити реальний стан травматизму, бачення та попит на фізичну терапію серед військових на прикладі однієї бригади, учасників АТО.

З допомогою методу анкетного опитування ми зібрали основну масу інформації щодо бачення кожного військовослужбовця першого механізованого батальйону 24-тої бригади ім. Короля Данила про їх потреби у фізичній терапії, чи проходили вони її, що знають про фізичну терапію, щоб визначити колективну думку загалом. В складі батальйонів є особи з різних територій, областей, тому анкетування одного батальйону дасть змогу оцінити реабілітацію в державі, якщо не по всій території держави, то на значній її території.

100% складу батальйону були в зоні АТО від початку збройного конфлікту на Донбасі. За результатами анкетування встановлено, що 80% опитаних респондентів були травмованими під час військових дій. Враховуючи такий великий відсоток травматизму, потреба у реабілітаційних послугах є і ми намагались з'ясувати чи знають бійці про фізичну терапію і чи проходили вони реабілітаційні заняття. За результатами анкетування 90% респондентів відоме поняття фізична терапія, однак про ерготерапію практично нічого не знають. Дана тематика є важливою для бійців та однією із ключових. Більшість, а це 87% опитаних військових потребують допомоги фахівця з фізичної терапії. У 80% основна причина звернення - це травми отримані в АТО. Найменший відсоток звернень - із загальними захворюваннями (4%), оскільки в батальйоні служать практично здорові особи, які не мають гострих або хронічних захворювань. Більшість отриманих травм, а це 78% характеризуються як комплексне ураження верхніх і нижніх кінцівок, тулуба. Якщо враховувати найбільш ушкоджені частини тіла, то нижні кінцівки складають 26%; верхні 21%; тулуб 17%; голова і шия 12% і найменше внутрішні органи 4%. Травми отриманні в результаті обстрілів і мінометних вогнів, зазвичай носили характер цілковитого ураження тіла. Сучасний бій ведеться з широким застосуванням танків, бронетранспортерів (бойових машин піхоти), артилерії, засобів протиповітряної оборони, літаків, вертольотів та іншої бойової техніки та озброєння [8]. Тому після будь якого ступеня ушкоджень потрібна фізична терапія, щоб максимально відновити пацієнта і дозволити повернутись до попереднього виду діяльності. Так, повний курс реабілітації після отриманих травм пройшли 73%, інші частковий (27%). Реабілітація повинна проходити в повному обсягу для відновлення максимально можливих функцій людини, становлення індивідуального статусу і професійної орієнтації в майбутньому, якщо пошкодження не дозволяють повернутись до попереднього виду діяльності і потрібна перекваліфікація [11].

Враховуючи частоту травматизму, та потреби в ротації військових, виникає питання про можливість та бажання воїнів після проведеного лікування повернутись на

поле бою. Так, 68% після отриманих травм повернулись б в зону АТО, інші 10% не повернулись і 22% - не можуть дати відповідь, тому що не відомо який стан здоров'я в них буде після закінчення бойової служби та лікування зокрема. Найбільша небезпека постає в тому, що після переходу в цивільне життя військовий, який повністю або частково не відновився не зможе цілковито пристосуватись в соціум чи повернутись до попередньої роботи.

Щодо законодавчого регулювання прав та можливостей військовослужбовців, то лише 20% знають як законодавчо регулюється надання їм реабілітаційної допомоги. Найбільш інформативним джерелом для військових є мережа Інтернет. В ЗМІ інколи згадується про медичну, соціальну, та професійну стратегії реабілітації. Частіше увагу звертають на пільги учасникам АТО, проте тільки поверхнево, що свідчить про нерозвиненість даної тематики в ЗМІ. Відсутня систематичність та комплексність в даному питанні.

Зважаючи, що держава забезпечує безоплатне лікування та відновлення воїнів АТО, повний курс реабілітації пройшли 73%, інша частина, лише частковий, не вказавши причину відсутності повного курсу реабілітації. Від курсу реабілітації відчували бажаний відновний ефект 78% опитаних; інші 12% не відчували або не отримали бажаного результату. У 87% час курсу відновлення тривав місяць, інші 13% вказали тривалість - декілька місяців. Незалежно від періоду лікування учасники бойових дій зіштовхуються із проблемою необхідності ефективної реабілітації для цілковитого або часткового відновлення функцій та можливості повноцінно працювати й жити в соціумі [11]. Серед ветеранів, які були вперше визнані інвалідами, понад половина - особи працездатного віку [7].

Ветерани з фізичною неповноцінністю та вадами є винятковими в порівнянні з цивільними особами з фізичною інвалідністю внаслідок обставин навколо їх травм. Якщо військовий отримав травми в бою, впливають ще додаткові чинники, що не відносяться до фізичного стану військового - перехід до цивільного життя. Цей перехід потенційно має додаткові психосоціальні труднощі, яких немає у цивільному населенні після травми [15].

Не зважаючи на не досконалість системи надання реабілітаційних послуг, 68% опитаних вважає стан реабілітації в Україні добрим, а 32% відзначили його як задовільний. Незважаючи на недоліки програми реабілітації близько половини все ж подають надію на покращення ситуації. Однак, в організації фізичної, медичної, психологічної, професійної та соціальної реабілітації учасників бойових дій на сьогодні немає єдиних методологічного підходу та чіткої стратегії розвитку [7].

Висновки. У ході роботи методом анкетування виявлено особливості травматизму, виявлено недоліки реабілітаційної допомоги в Україні. Встановлено високий рівень травматизму, комплексне ураження тіла серед учасників антитерористичної операції, що вказує на значні потреби у реабілітаційні допомозі. Потрібно відпрацювати методологію надання реабілітаційних послуг за світовими стандартами, оскільки сучасна система реабілітації в Україні потребує суттєвих змін і впровадження відповідної комплексної програми психофізичної реабілітації військовослужбовців. Не потрібно безпідставно

наслідувати досвід інших держав — у нашій державі варто розпочати з пілотних проєктів. Здійснюється становлення напрямів реабілітаційної допомоги в законодавчому аспекті, нормативних документах. Учасники антитерористичної операції законодавчо закріплені категорії осіб, які підлягають під реабілітацію. У всіх регіонах України є лікарні, центри з матеріально-технічними забезпечення, де проходять лікування військові. Слід визнати, що дана тематика є мало дослідженою вітчизняними науковцями, хоча активно розвивається закордоном. Виникає потреба у більш ґрунтовнішому опрацюванні особливостей реабілітаційної допомоги учасниками АТО та військовослужбовцям зокрема.

Список літературних джерел:

1. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: Вибр. наук. праці. Київ. НІСД, 2016. 528 с.
2. Мельник А. П. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в умовах бойових дій. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 4 (29). С. 100–105.
3. ООН: На Донбасі загинуло більше 6 тисяч осіб. УкрМедіа: веб-сайт. URL: <https://ukr.media/ukrain/233183/> (дата звернення: 01.09.2018).
4. Офіційна газета МОЗ України і галузевої профспілки: веб-сайт. URL: <http://www.vz.kiev.ua/medichna-reabilitaciya-v-ukra%D1%97ni-potribne-povne-perezavantazheniya> (дата звернення: 02.09.2018).
5. Офіційна газета МОЗ України і галузевої профспілки: веб-сайт. URL: <https://www.vz.kiev.ua/reabilitatsiya-povne-perezavantazheniya-chy-zmina-dekoratsij/> (дата звернення: 02.09.2018).
6. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від: 23.07.2014 р. № 1609-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (дата звернення: 10.10.2018).
7. Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник. Кокун О.М та ін. Київ, НДЦ ГП ЗСУ, 2017. 282 с.
8. Студопедія: Сучасний загальновійськовий бій, його характер, способи ведення і засоби боротьби: веб-сайт. URL: http://studopedia.com.ua/1_406519_suchasniy-zagalnoviyskoviy-biy-yogo-harakter-sposobi-vedennya-i-zasobi-borotbi.html (дата звернення: 02.09.2018).
9. Тімченко В. О. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення АТО: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.09 Харків, 2017. 273с.
10. Тополь О. В. Соціально-психологічна реабілітація учасників антитерористичної операції. ВІСНИК. 2015. №124 С. 203-233

References:

1. Vlasjuk O.S. (2016). Nacionalna bezpeka Ukrayiny: evolyuciya problem vnutrishnoyi polityky. [National Security of Ukraine: the evolution of domestic policy problems]: Vybr. nauk. praci. Kyiv: National Institute for Strategic Studies (in Ukr.) 528 s.
2. Melnik A.P. (2015). Psychologichna reabilitaciya vijskovosluzhbovciv, shho perebuvaly v umovax bojovykh dij. [Psychological rehabilitation of servicemen who were in combat]. Aktualni problemy sociologiyi, psichologiyi, pedagogiky. Actual problems of sociology, psychology, pedagogy, 4(29). P. 100-105.
3. OON: Na Donbasi zagynulo bilshe 6 tysyach osib. (UkrMedia. Retrieved from: <https://ukr.media/ukrain/233183/> (accessed 1 September 2018).
4. Oficijna gazeta MOZ Ukrayiny i galuzevoyi profspilky. Retrieved from: <http://www.vz.kiev.ua/medichna-reabilitaciya-v-ukra%D1%97ni-potribne-povne-perezavantazheniya/> (accessed 2 September 2018).
5. Oficijna gazeta MOZ Ukrayiny i galuzevoyi profspilky. (2018) Retrieved from: <https://www.vz.kiev.ua/reabilitatsiya-povne-perezavantazheniya-chy-zmina-dekoratsij/> (accessed 2 September 2018).
6. Pro reabilitaciyu invalidiv v Ukrayini: Zakon Ukrayiny 2006, Ukraine №. 1609-VII § rozdil 36 stattia 1193 Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2961-15> (accessed 10 October 2018).
7. Kokun O.M. (2017). Psychologichna robota z vijskovosluzhbovcyamy - uchastykamy ATO na etapi vidnovlennya [Psychological work with soldiers - ATO participants at the stage of recovery]: metodychny posibnyk. Kyiv: Research Center for Humanitarian Problems of the Armed Forces of Ukraine. 282 s.
8. Studopediya: Suchasnyj zagalnoviyskovybij, jogo karakter, sposoby vedennya i zasoby borotby Modern Combined Arms, its character, methods of conduct and means of struggle]. Retrieved from: http://studopedia.com.ua/1_406519_suchasniy-zagalnoviyskoviy-biy-yogo-harakter-sposobi-vedennya-i-zasobi-borotbi.html (accessed 2 September 2018).
9. Timchenko V.O. (2017). Psychologichni naslidky perebuвання ryatuvальnykiv u zoni provedennya ATO. [Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення АТО]. (Dysertatsiia kandydata psichologichnykh nauk). National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv. 273 s.
10. Topol O.V. (2015). Socialno-psychologichna reabilitaciya uchastykiv antyterorystychnoyi operaciyi [Socio-

11. Шевчук В.І., Беляєва Н.М., Яворовенко О.Б. Медико-соціальна реабілітація інвалідів військової служби та учасників антитерористичної операції: наукове видання. Вінниця: ФОП Рогальська І.О., 2015. 256 с.

12. Brittain I. Disability sport is going back to its roots: Rehabilitation of military personnel receiving sudden traumatic disabilities in the twenty-first century. Qualitative research in sport, exercise and health. 2012. Vol. 4. №2. P. 244–264.

13. Josef H The Role of US Military Physical Therapists During Recent Combat Campaigns. Physical Therapy. 2013. Vol. 93. № 9. P. 1268–1275.

14. Lundberg N. R., Bennet J. L., & Smith S. Outcomes of adaptive sports and recreation participation among veterans returning from combat with acquired disability. Therapeutic Recreation Journal. 2011. Vol. 45. № 2. P. 105–120.

15. Shirazipour C. H., Evans M. B., Caddick N., Smith B., Aiken A. B., Martin Ginis K. A., & Latimer-Cheung A. E. Quality participation experiences in the physical activity domain: Perspectives of veterans with a physical disability. Psychology of Sport and Exercise. 2017. № 29. P. 40–50.

psychological rehabilitation of participants of the antiterrorist operation]. VISNYK. 124, P. 203–233.

11. Shevchuk V.I., Belyaeva N.M., Yavorovenko O.B. (2015). Medyko-socialna reabilitaciya invalidiv vijskovoyi sluzhby ta uchasykiv antyterorystychnoyi operaciyi [Medical and social rehabilitation of disabled military service and participants of the antiterrorist operation]: naukove vydannya. Vinnytsya: FOP Rogalska I.O. 256 s.

12. Brittain I. (2012). Disability sport is going back to its roots: Rehabilitation of military personnel receiving sudden traumatic disabilities in the twenty-first century. Qualitative Research in Sport, Exercise and Health. Issue, 2(4), 244–264. DOI: 10.1080/2159676X.2012.685100

13. Josef H. (2013). The Role of US Military Physical Therapists During Recent Combat Campaigns. Physical Therapy, Vol. 93(9), 1268–1275. DOI: 10.2522/ptj.20120136

14. Lundberg N. R., Bennet J.L., & Smith S. (2011). Outcomes of adaptive sports and recreation participation among veterans returning from combat with acquired disability. Therapeutic Recreation Journal, Vol. 45(2), 105–120.

15. Shirazipour C. H., Evans M. B., Caddick N., Smith B., Aiken A. B., Martin Ginis K. A., & Latimer-Cheung A. E. (2017). Quality participation experiences in the physical activity domain: Perspectives of veterans with a physical disability. Psychology of Sport and Exercise. 29, 40–50. DOI: 10.1016/j.psychsport.2016.11.007

doi:

Відомості про авторів:

Бас О.А.; orcid.org/0000-0003-2328-3093; bas_olia@ukr.net; Львівський державний університет фізичної культури; вул. Тадеуша Костюшка, 11, Львів, 79000, Україна.

Копитко С.Ю.; orcid.org/0000-0002-9967-1183; solomiakopytko@gmail.com; Львівський державний університет фізичної культури; вул. Тадеуша Костюшка, 11, Львів, 79000, Україна.

Глухов І.Г.; orcid.org/0000-0003-4226-5253; swim.ks.ua@gmail.com; Херсонський державний університет; вул. Університетська, 27, Херсон, 73000, Україна.